

Gazdik Gyula

Az izraeli-palesztin viszony újabb fejleményei, az Obama-beszéd kihatásai II.

A tanulmánynak a Nemzet és Biztonság 2011. júniusi számában megjelent első része 2010 októberétől, az izraeli-palesztin tárgyalások zsákutcába kerülésétől az „arab tavasz” kezdetéig tekintette át a fejleményeket. Kitért az amerikai-izraeli kapcsolatokra, valamint a 2011. májusi, sokat vitatott Obama-beszéd palesztin rendezést érintő részeire. Az írás most közzétett második része nagy hangsúlyt helyez a térségben végbemenő változtatásokat érintő amerikai vitákra, a beszédnek a régióban lezajló változásokkal foglalkozó részeire, ezek visszhangjára, továbbá az amerikai-izraeli ellentétekre, valamint a palesztin egység helyreállítására.

Obama választási győzelmét követően Zbigniew Brzezinski, az új elnök előtt álló külpolitikai feladatokról 2008 decemberében feltűnést keltő írást publikált a *The New York Times*-ban. A *Center for Strategic and International Studies* (CSIS) tanácsadó testületének társelnöke cikkében tényként állapította meg, hogy az elmúlt évtized tapasztalatainak tükrében mind többen kételkednek abban, hogy az Egyesült Államok képes-e effektív vezető szerepet játszani a világban. A helyzetet súlyosbítja a globális gazdasági válság, a klímaváltozás és annak kihatásai, az egészségügyi és a szociális feltételrendszerben jelentkező növekvő egyenlőtlenség. Az ezek nyomán jelentkező kihívások a „globális politikai ébredés” közepette más dimenziót kapnak. Mindez egybeesik egy másik nagy horderejű változással: az atlanti hatalmak ötszáz éves dominanciájának közelgő végével, illetve Kína és Japán felemelkedésével. Ez utóbbi körhöz csatlakozhat a későbbiekben India és Oroszország. A szerző hangsúlyozza, hogy a helyzet sajátos abból a szempontból, hogy az amerikai vezetés válsága egyúttal a globális stabilitást is veszélyezteti, mivel a belátható jövőben nincs olyan állam

vagy államcsoport, mely az Egyesült Államok szerepét átvenné. Amerika talpra állása nélkül stabilizáció nem képzelhető el, egyetlen alternatíva a globális káosz. A hivatalba lépő elnöknek az Egyesült Államok vezető pozícióját meg kell erősítenie. Brzezinski tehát egy új multipoláris világrend elkerülhetetlenségét vizionálta, de fontosnak tartotta, hogy az általa hosszabb távra gondolt átmeneti időszakban Amerika a multilaterális együttműködésre építve megőrizze vezető szerepét a világban. Ehhez azonban számos más tényező mellett regionális külpolitikai prioritásait számos ponton át kell gondolnia. A Közel-Keleten az izraeli-palesztin rendezés kiemelt kezelését javasolta. Egy békemegállapodás főbb elemei közé kell, hogy tartozzon egy demilitarizált palesztin állam létrehozása, egy esetleges itteni NATO-katonai jelenléttel. A területi rendezést az 1967-es háború előestéjén érvényben lévő fegyverszüneti vonalakra kell alapozni, méltányos területcserékkel, amelyek lehetővé teszik, hogy az említett vonalak mentén lévő nagyobb településeket Izraelhez csatolják. A palesztin menekültek nem térhetnének vissza a mai Izraelbe, s Jeruzsálemnek mindkét állam fővárosának kell

lennie. Brzezinski az Iránnal való intenzív párbeszéd mellett az afgán és pakisztáni relációban követett politika átértékelését javasolta.

Hasonló, de részletesebben kimunkált javaslatok az ismert térségbeli szakértők által elkészített *Restoring the Balance: A Middle East Strategy for the Next President* címmel kiadott kötetben is megfogalmazódtak, melynek főbb megállapításait a projekt két irányítója, Richard N. Haass és Martin Indyk a *Foreign Affairs* 2009. január–februári számában közzétette. Az Egyesült Államok térségbeli tekintélyvesztésének okát az arab–izraeli rendezés elmaradásában, az elhúzódó iraki háborúban, s az itteni autoritárius rezsimiek demokratizálásának sikertelenségében látták. Fontosnak tartották az Amerikával szemben a muszlim világban meglévő bizalmatlanság feloldását. Az izraeli–palesztin viszonyt illetően azt javasolták, hogy „amíg lehetséges”, sürgősen lépéseket kell tenni a két állam megoldás realizálása érdekében. Szükségesnek tartották, hogy valamilyen formában a Hamász is része legyen a rendezésnek.

Az Obama-adminisztráció első két évében az említett relációkban áttérés nem történt, a „globális politikai ébredés” azonban a közel-keleti/észak-afrikai (MENA) régióban drámai erővel jelentkezett. A 2010 decemberében váratlanul előtörő politikai szökőárhoz bizonyos mértékig hasonló folyam utoljára a hidegháborús korszakban rendítette meg a stratégiaileg fontos régió országainak hatalmi építményeit. Az 1950-es évek derekán kezdődő, a szuezi válság után kiteljesedő folyamat fő ösztönzője a pánarab nacionalizmus, karizmatikus figurája pedig Gamal Abdel Nasszer (1918–1970) akkori egyiptomi elnök volt. Az árhullám visszahúzódása, az építmény megerősítése, átalakítása, a térség változó erőviszonyaihoz való alkalmazkodás annak idején hosszabb időt vett

igénybe. Úgy tűnik, hogy a mostani „arab tavasz”, vagy ahogy az egyik amerikai szakértő, Michael Scott Doran nevezi, a „második arab forradalom” esetében szintén elnyújtott átalakulással lehet számolni. Annak idején a nacionalizmus által dominált populizmus jelentős mozgósító ereje az imperializmus, a kolonializmus és „helyi kiszolgálók” elleni harc, valamint a nyugati és a szovjet utat egyaránt elvető modernizációs alternatívák meghirdetése volt. Ezzel szemben az elmúlt hónapokban az arab világ majd minden államában jelentkező tiltakozó megmozdulások fő gerjesztője a belső politikai viszonyok növekvő anakronizmusa, illetve a mind súlyosabb szociális feszültség volt. A MENA-térségben végbemenő folyamatok főként a washingtoni konszenzus kudarca következtében a világ más régióiban is jelentkező változások sorába illeszkednek. A liberális gazdaságfilozófiára épülő modernizációs stratégia zsákutcája Latin-Amerikában az elmúlt évtizedben neopopulista rendszerek, ideológiák megjelenését eredményezte. A válság által leginkább érintett MENA-államokban az alagút vége még nem látszik tisztán, mindenesetre hasonló jellegű, de helyi sajátosságokból összeálló alternatíva egyáltalán nem kizárt. Többek között erre utal a hatalomtól eddig távol tartott, de egyes országokban, így Egyiptomban jelentős bázissal rendelkező Muszlim Testvérek jelenlegi „integratív” eszmei-politikai platformja vonzerejének növekedése. Ennek főbb pillérei az iszlám elsődlegessége mellett nacionalista, liberális és baloldali értékelemeket is tartalmaznak. Kérdés persze, hogy egy átmeneti „demokratikus időszak” után kiemelkednek-e olyan fajsúlyos politikai vezetők, akik ennek jegyében megpróbálnak új irányt szabni az adott ország politikai fejlődésének. Az arab világban sokan Törökországra tekintenek, ahol a hatalmon lévő iszlám gyökerű párt a jelenlegi „félelnöki”

helyett egy elnöki rendszert próbál megteremteni. A legutóbbi választási eredmények következtében az ehhez szükséges alkotmánymódosítást azonban az uralkodó csoportosulás, az Igazság és Fejlődés Pártja vezetőjének, Recep Tayyip Erdogan miniszterelnöknek a korábbiakban elgondoltnál nehezebb lesz tető alá hoznia.

Az „arab tavasz” hatása az USA regionális politikájára

A közel-keleti politikai szökőár jelentkezéséig Washington a közel-keleti külpolitikai prioritásokat tekintve lényegében csak az iraki kivonulás tekintetében tudott sikereket felmutatni. Obamának a hivatalba lépését követő megnyilatkozásai nyomán a térségben iránta megnyilvánuló bizalmi tőke erre a periódusra láthatóan apadni kezdett. Az amerikai diplomácia a holtpontról főképp a 2010. november–decemberi választási visszaélések miatt súlyosbodó egyiptomi belpolitikai válság, a mind kiterjedtebbé váló tunéziai megmozdulások hatására a demokratizálás előtérbe állításával próbált elmozdulni. Ez a gyakori hangzatos frázisok ellenére addig az adminisztráció „elhanyagolt” regionális prioritásai közé tartozott. Noha a külföldi jogvédő szervezetek és ellenzéki csoportok élesen bírálták az egyiptomi rezsimet, Obama a muszlim világhoz intézett üzenete színhelyéül 2009 júniusában Kairót választotta. Mubárák egyiptomi elnököt, aki a Bush-adminisztrációval való ellentétei miatt évekig nem látogatott az Egyesült Államokba, Obama nem sokkal a nevezetes kairói beszéde után Washingtonban megkülönböztetett szívélyességgel fogadta. A látogatás alatt a Nílus-parti ország belpolitikai viszonyait nem nagyon firtatta. A stratégiai érdekek tehát a demokratikus elveket egyértelműen felülírta.

A hangsúlyváltás jól érzékelhető volt Hillary Clinton külügyminiszternek az öböltérségben és Jemenben tett 2011. januári látogatásán. Az amerikai diplomácia irányítója a sajtótájékoztatóin, különböző más találkozókon gyakorta kitért a demokratikus értékek, az alapvető emberi jogok érvényesítésének fontosságára. A legnagyobb visszhangot kiváltó beszédét január 13-án Dohában, a jövő kilátásait elemző fórumon mondta el. Hillary Clinton a térségbeli strukturális problémák közül nagy hangsúllyal szólt a régió populációjának növekvő hányadát kitevő fiatalok helyzetének megoldatlanságáról, arról, hogy az embereknek elégük van a „korrupt intézményekből”, a „stagnáló politikai rendből”. Hozzátette, hogy a régióban „túlságosan is sok helyen” és „túlságosan is sok tekintetben” „az alapok a homokba süllyednek”. Egy új, dinamikus Közel-Keletet jóval szilárdabb fundamentumra kell építeni. A külügyminiszter hangoztatta ama meggyőződését, hogy a térségbeli államok vezetői népükkel karöltve képesek lesznek a szükséges reformok végrehajtására, de figyelmeztetett arra, hogy azok a vezetők, akik a status quo védelmére rendezkednek be, csak ideiglenesen tudják útját állni a változásoknak. Az előrevivő cselekvési program hiánya akár politikai vákuumot is teremthet, amelyet szélsőséges politikai erők tölthetnek be. Hillary Clinton tehát a súlyosbodó strukturális gondok áthidalására reformokat sürgetett, ugyanakkor beszédben nem vette tekintetbe a térségbeli hatalmi képződmények sajátosságait. Politikai síkon az átfogó reformok a belső erőviszonyok jelentős átalakulását, előre nem látható forgatókönyvek bekövetkeztét is feltételezték. Nem is szólva arról, hogy mindez az uralkodó elit helyzetét is érzékenyen érinthette, ezért a részükről eleve komoly ellenállással lehetett számolni.

Noha az Egyesült Államok vezető körei előtt ismereteseek voltak a tunéziai, s külö-

nősképp az egyiptomi belső nehézségek, számoltak a politikai válság lehetőségével, de nem gondolták, hogy a folyamatok januárban ilyen fordulatot vesznek. Az amerikai külpolitika lépései a gyorsan változó helyzethez való alkalmazkodás során többször is ellentmondásosak voltak. A demokratizálási hullám felkarolása Washington érdekeinek védelmét szolgálta, e törekvések felkarolásában azonban jól érzékelhető hangsúlybeli különbségek voltak. A fő térségbeli rivális, a teheráni kormányzat ellen tüntetők esetében a szolidaritás igencsak hangsúlyos volt. A fontos stratégiai pozíciót jelentő Bahrein esetében jóval visszafogottabb, sőt az Öböl menti Együttműködési Tanács részéről történő katonai beavatkozást ért kritika is gyorsan elhalványult. A demokratizálás felkarolása nagyobb hangsúlyt kapott olyan kiemelt stratégiai partnerországok esetében, mint például Egyiptom, ahol remélni lehetett, hogy a hatalmi hierarchia élén bekövetkező változás nem jár együtt Amerika itteni stratégiai pozíciójának megrendülésével.

A MENA térségben több hónapja tartó megmozdulások és kihatásaik a térséggel foglalkozó szakértői fórumok állandó témáivá váltak. Az izraeli–palesztin konfliktusról, mely az átalakulás első hónapjainak krónikájában háttérbe szorult, a későbbiekben mind több szó esett. A kérdés nagy figyelmet kapott például a *U.S. – Islamic World Forum* 2011 áprilisában Washingtonban tartott tanácskozásán. Az évente megrendezésre kerülő találkozó fő szónoka ezúttal Hillary Clinton volt. Az amerikai diplomácia vezetője hangsúlyozta, hogy a tanácskozás olyan időpontban ülésezik, amikor történelmi változások mennek végbe a MENA-térségben. Úgy vélte, hogy a 21. században az emberek anyagi feltételeinek alakulása nagyobb hatást gyakorol egy ország stabilitására, mint bármikor korábban. A hatalmi egyensúly nem pusztán a rakéták és tankok

számán múlik, hanem fokozottan számolni kell az állampolgári akarat növekvő súlyával. A külügyminiszter kitért az arab társadalmakban jelentkező stagnálás néhány összetevőjére, s részletesen taglalta a térséggel kapcsolatos amerikai érdekeket. Ez utóbbiak között említette az alapvető emberi jogok érvényesülésének előmozdítását, Irán ellen-súlyozását, az al-Káida legyőzését, valamint az átfogó arab–izraeli béke megteremtésére irányuló erőfeszítések fokozását. Kijelentette, hogy az izraeli–palesztin relációban fennálló helyzet tarthatatlan: sem Izraelnek mint demokratikus zsidó államnak, sem pedig a palesztinoknak a legális aspirációi nem biztosíthatók a két állam megoldás nélkül. Mindehhez hozzátette, hogy a rendezési folyamatban való aktív amerikai részvételnek nincs alternatívája. A külügyminiszter az „arab tavasz” okai között helyesen utalt több gazdasági-társadalmi tényezőre, ugyanakkor a beszéd nem nélkülözte az elnagyolt megállapításokat. Az emberek létfeltételeinek alakulása például nem pusztán a 21. században gyakorolt meghatározó befolyást a stabilitásra, hanem a történelem szinte majd minden korszakában. Más amerikai politikusokhoz hasonlóan ő sem beszélt arról, hogy az Egyesült Államok hosszú időn át nyújtott támogatása milyen szerepet játszott számos itteni autoritárius rendszer megszilárdulásában.

A fórum plenáris ülésének neves résztvevői közül különösképp Brzezinski és John Kerry eltérő hangsúlyú megnyilatkozásai keltettek figyelmet. Brzezinski figyelmeztetett arra, hogy a szociális problémák mellett a térség közvéleményét különösképp a palesztin kérdés megoldatlansága foglalkoztatja. A rendezési folyamat további egy helyben topogása az Egyesült Államok térségbeli befolyásának történelmi hanyatlását még inkább gyorsíthatja, s hosszabb távon a szemben álló felek érdekeit negatívan

érinthesi. A „társég hangulata” változóban van, annak esélye, hogy Izrael elfogadottá váljék a Közel-Keleten, „mind inkább halványodik”. Washingtonnak határozottabban kell az előrelépés érdekében fellépnie, annál is inkább, mivel a palesztin államiság kérdése szeptemberben az ENSZ elé kerülhet, s ez a kialakult helyzetet még összetettebbé teheti. Megoldási javaslataiból kitént, hogy azok lényegében megegyeznek a 2008 decemberében publikált tervezetével. A pontosítások egyrészt a területi kérdéseket érintették, ahol megismételte, hogy azoknak területcserékkel a „67-es határookra”, azaz a harmadik arab–izraeli háború kirobbanása előtti fegyverszüneti vonalakra kell alapozódnuk. A vita során most azt is hangsúlyozta, hogy nem elsősorban a területcsere százalékos nagysága, hanem egyenlő arányának garantálása az igazán fontos feladat. A másik pontosítás a demilitarizált palesztin államot érintette: a Jordán völgyében tervezett izraeli katonai jelenlétet, amely szerinte a palesztin állam függetlenségét semmissé tenné, ezúttal nem pusztán egy „esetleges” NATO-jelenléttel, hanem amerikai csapatok itteni állomásoztatásával is „kiválthatónak” tartotta. Hozzászólása során utalt arra is, hogy a térségbeli muszlim államok közül „hittelt érdemlő” demokráciának Törökországot lehet tekinteni. A korábban első számú arab stratégiai partnernek tartott Egyiptomról úgy vélte, hogy az egyre kevésbé fogja az amerikai külpolitikai érdekeket követni.

A fórumon részt vevő befolyásos demokrata politikus, John Kerry, az izraeli–palesztin viszonyt érintve célzott arra, hogy Obama elnök a rendezési folyamat előmozdítása érdekében kezdeményezésre készül. A szenátus külügyi bizottságának elnöke ugyanakkor reményének adott hangot, hogy Netanjahu izraeli miniszterelnök esedékes amerikai látogatása és a Kongresszusban elmondandó beszéde előre mutató javaslatokat tartalmaz

majd. Kerry a regionális bizonytalanság közepe az izraeli kormányzat biztonsággal kapcsolatos igényei iránt Brzezinski álláspontjához képest nagyobb megértést tanúsított. Úgy vélte, hogy az e téren születő megegyezés esetén a többi releváns kérdésben egyáltalán nem távoli álom a megállapodás. A palesztin államiság ENSZ elé kerülését a rendezési folyamat szempontjából kifejezetten károsnak ítélte, az említett diplomáciai kezdeményezés egyik céljának a kérdés világszervezet elé kerülésének megakadályozását tartotta. Kerry azt sem tartotta szerencsésnek, hogy Abbász a településpolitikai leállítását tette követeléseinek egyik sarkalatos pontjává, mivel a határokról történő megegyezés a települések kérdését automatikusan meg fogja oldani.

Nem sokkal a fórum tanácskozási után, április végén került sor a *Middle East Policy Council (MEPC)* égisze alatt tartott ülészakra, melyen úgyszintén neves szakértők vettek részt. Thomas Mattair, a MEPC ügyvezető igazgatója bevezetőjében utalt arra, hogy a térségbeli események során az adminisztrációt bizonytalankodással, „reagáló” politika követésével vádolták. Nem vették tekintetbe, hogy olyan ellenzéki erővel is foglalkozni kellett, amelyeknek a politikai arculata nem nagyon volt ismert az adminisztráció előtt. Az ideológiai alapértékek és a stratégiai érdekek gyakori eltérése is számos dilemmát okozott. Az adminisztráció külpolitikai vonalvezetésében a hivatalba lépését követően számos esetben tapasztalható pragmatizmus megkönnyítette, hogy az egyes helyzetekre eltérő módon reagáljanak. De természetesen joggal tehető fel az a kérdés, hogy a reakció minden esetben megfelelő volt-e. Mattair a kritikus helyzet közepe a külpolitikai döntéshozatal összetettségét igyekezett érzékeltetni, a kormányzat lépései iránt megértést tanúsított. A közel-keleti konfliktus szereplőit érintve

Anthony Cordesman, a CSIS vezető elemzője kifejtette, hogy Izrael továbbra is fontos szerepet játszik majd a régióban, politikája alakításánál egyelőre kivár, mivel nem tudni, hogy számos országban milyen irányban fejlődnek tovább a folyamatok. Különösen fontos számára Egyiptom útválasztása, amellyel korábban szoros biztonsági együttműködést alakított ki. Izrael ellenlábasa, a Hamász is válaszút előtt áll, nem kizárt, hogy bizonyos feltételekkel hajlandó a rendezési folyamat támogatására. Cordesman ugyanakkor kizárta, hogy az Egyesült Államok és a Hamász kapcsolatában belátható időn belül áttörés következzen be. Barak Barfi, a *New America Foundation* kutatója az izraeli–palesztin rendezési tárgyalások rövid időn belül történő újraindulását valószínűtlennek tartotta. Rámutatott arra, hogy Netanjahu miniszterelnök kormánya nincs különösebb belpolitikai nyomásnak kitéve a tárgyalások fonalának felvétele érdekében, nem is szólva arról, hogy „elegük van” az Obama-adminisztrációból. Izraelnek erősnek, magabiztosnak kell magát éreznie ahhoz, hogy engedményeket tegyen. Az Egyiptommal való korábbi kapcsolatok átértékelődése is abba az irányba hat, hogy palesztin relációban „ne nagyon siessen”.

A MEPC-ben rendezett fórum után néhány nappal, közép-európai idő szerint május 2-án Obama elnök bejelentette, hogy amerikai különleges egységek a pakisztáni fővárostól nem messze fekvő Abbottabad városában rejtékhelyén rajtaütöttek, s megölték Oszama bin Ladent, az al-Káida vezetőjét. Az Egyesült Államok első számú ellenségének likvidálását az adminisztráció nagy győzelemként könyvelte el. Az al-Káida vezetőjének tartózkodási helyét már jó ideje ismerték, az akció időzítése találgatások egész sorát indította el. A közvélemény körében tapasztalható lelkesedés az elnök népszerűségi mutatóinak jelentős javulását eredmé-

nyezte. A Fehér Ház természetesen már azonnal is kalkulált, hogy a lépés politikai tőkét az időközben beindult elnökválasztási kampányban is maximálisan kamatoztatni lehet. A megszólaltatott szakértők közül Richard N. Haass, a *Council on Foreign Relations* elnöke az amerikai különleges egységek által végrehajtott akciót nagy győzelemnek nevezte a globális terrorizmus elleni harcban, de figyelmeztetett arra, hogy mindez csak „mérőldkő, és nem fordulópont”, az al-Káida vezetőjének halála nem jelenti a terrorista veszély elhalványulását. Maga Clinton külügyminiszter az eseményt kommentálva kiemelte, hogy a terrorista vezér likvidálása a szabadság és a demokrácia kivívását célzó tömeges megmozdulások időszakában történt, olyan periódusban, amikor a MENA-régió népei elvetik a szélsőséges alternatívát. Egyes elemzők szerint ez célzás volt arra, hogy a likvidálás időszakában az al-Káida arra készült, hogy „aktívabb szerepet vállaljon” a térségbeli fejleményekben.

Az Obama-doktrína

Több mint két héttel az Egyesült Államok tekintélyének erősítését szolgáló lépés után, május 19-én került sor a térség helyzetével foglalkozó elnöki beszédre, amelyet a beharangozott közel-keleti amerikai kezdeményezés nyitányának tekintettek. Oszama bin Laden likvidálásának időzítése is részben a diplomáciai kezdeményezés előkészítésébe illeszkedett. Feltűnést keltett, hogy nem sokkal a beszéd elhangzása előtt, május 13-án nyújtotta be a lemondását George Mitchell, az elnök közel-keleti különmegbízottja. A kiszivárgott hírek szerint nem sikerült Obamát rávennie arra, hogy a tervezett beszédében az izraeli–palesztin rendezés előmozdítására részletesebb javaslatokat tegyen. Távozásában szerepe volt az addigi közvetítési

kísérletei kudarcának, ami természetesen nem írható kizárólag az ő számlájára. Az elnök beszédére egyórás késéssel került sor, mivel több fontos részletet az izraeli és palesztin fél a színpalak mögött az utolsó pillanatokig vitatta.

Az amerikai külügyminisztériumban elmondott, s ezért jelzésértékű 45 perces beszédében Obama utalt arra, hogy hat hónapja rendkívüli események zajlanak a MENA-régióban, a megmozdulások fő céljának az alapvető emberi jogok biztosítását nevezte. Aláhúzta, hogy az itteni folyamatok kimenetele az Egyesült Államok szempontjából sem közömbös. Az események olyan időszakban történnek, amikor a külpolitika regionális prioritásai változóban vannak, párhuzamosan azzal, hogy Amerika igyekszik lezárni a két költséges konfliktussal terhelt évtizedet. Bejelentette, hogy az Irakból kivont százezer katona mellett júliusban megkezdik az Afganisztánban lévő amerikai erők kivonását. A két katonai szerepvállalásnak véget vető elnök imázsa mellé most már társítani lehetett Amerika első számú ellenségének likvidálóját. Oszama bin Ladent tömeggyilkosnak nevezte, akinek a célja a rombolás, s nem az építés volt, aki a muszlimok számára nem tartotta járható alternatívának a demokrácia, s az egyéni szabadságjogok biztosítását. E helyett arra biztatta őket, hogy fogjanak fegyvert a Nyugat ellen. De az emberek többsége már a likvidálása előtt elutasította az ő platformját.

A térségbeli átalakulást részletesebben taglalva, az okok utólagos szemrevételezése alapján az elnök a folyamatok ilyen való fejlődését nem tartotta meglepőnek. Az itteni államok ugyan rég elnyerték a függetlenségüket, de többségükben az egyén autonómiájának, szabadságjogainak biztosítása nem történt meg. Ez a globális gazdasághoz való alkalmazkodást is nagyban megnehezítette. A térségbeli politikai vezetők

nagy része a kihívásokról a Nyugat- és Izrael-ellenesség, a törzsi, etnikai, vallási ellentétek felszításával kívánta elterelni a figyelmet. Az általuk követett stratégiákat azonban – ahogy ezt az „arab tavasz” is bizonyította – a modern világ aláásta, egy új, a korábbinál jóval nyitottabb generáció lépett előtérbe, az addigi status quo tarthatatlanná vált. Amerikának nem pusztán a stabilitás, hanem az egyén önmegvalósításának biztosítása is érdeke. Most történelmi lehetőség kínálkozik arra, hogy Amerika bebizonyítsa: a „tunéziai utcai árus méltóságát többre értékeli a diktátor nyers hatalmánál.” Nem az amerikai kormányzat küldte a tüntetőket Tuniszban és Kairóban az utcára. Az emberek maguk kezdeményezték a változásokat, s a folyamat kimeneteléről is nekik kell döntenük. Ennek során számolni kell azzal, hogy nem mindenütt fogják az amerikai képviselői demokráciát mintának tekinteni, s az itteni rövid távú érdekek ütközhetnek Washington hosszú távú érdekeivel. Hosszú évtizedek óta az Egyesült Államok regionális prioritásai közé tartozik a terrorizmus és a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozása, a kereskedelem szabad folyásának biztosítása, Izrael biztonságának megóvása, az arab–izraeli békefolyamat előmozdítása. De e fontos célok mellett Amerika keveset gondolt az emberek mindennapi létfeltételeire, szabadságjogaik biztosításának elősegítésére. Az átlagemberek érdekeinek elhanyagolása növelte a gyanakvást, hogy Washington az ő rovásukra igyekszik érvényesíteni az érdekeit. Amerikának nem pusztán az országok stabilitása, hanem az emberek önrendelkezése is egyaránt fontos, ezért támogatni fogják a politikai, gazdasági reformot, az átlagemberek legitim aspirációinak érvényesülését, a demokráciára való átmenetet a régióban. Az elnök élesen bírálta a líbiai, a szíriai vezetőket, az iráni vezetést, Amerika szövetségesei közül a jemeni elnököt és

a bahreini kormányzatot azért, hogy erőszakkal válaszolnak a tömegek legitím követeléseire. Beszédében Obama a térségbeli államoknak nyújtandó gazdasági-pénzügyi támogatás mellett hosszan foglalkozott az arab–izraeli konfliktussal, ezen belül is az izraeli–palesztin rendezéssel. (A beszéd e részének elemzésével a tanulmány első része részletesebben is foglalkozott.) Az elnök megoldási javaslata a két állam megoldás mielőbbi tető alá hozását szorgalmazta, s ezzel összefüggésben elsődlegességet tulajdonított a területi rendezésnek. Azt szorgalmazta, hogy a határoknak kölcsönös megegyezéssel született területcserékkel az 1967-es vonalakra kell alapozódnuk.

Az elnöki beszédéből a média sajátos módon az izraeli–palesztin konfliktussal foglalkozó részt, ezen belül is a jövődő palesztin állam és Izrael határaitra fókuszáló megjegyzést erősítette fel. A javaslat nagy visszhangot keltett, ami némiképp érthetetlen volt, mivel nem Obama volt az adminisztráció ré-

A Rogers-terv: William P. Rogers amerikai külügyminiszter egy 1969 decemberében tartott előadásában hangsúlyozta, hogy a közel-keleti rendezés csakis az érdekelt feleknek az ENSZ BT 1967 novemberében elfogadott 242. számú határozata alapján folytatott közvetlen tárgyalásain történhet. Fontosnak tartotta az 1967. júniusi háborúban izraeli megszállás alá került területek kiürítését, hozzátéve, hogy a konfliktus előtt határnak tekintett 1949-es tűzszüneti vonalakon a felek megegyezése alapján változtatások eszközölhetők. Rogers aláhúzta Jeruzsálem egységes státusza fenntartásának és a palesztin menekültkérdés igazságos rendezésének fontosságát. A terv elvileg ugyan Izrael összes szomszédját érintette, igazából az egyiptomi–izraeli rendezést tartotta szem előtt. Nasszer akkori egyiptomi elnök, aki tisztában volt azzal, hogy a „kártyák 99 százalékát” az Egyesült Államok tartja a kezében, Moszkva bosszúságára elfogadta az amerikai külügyminiszter kezdeményezését, Izrael viszont a területi kitételek miatt elutasította.

széről az első, aki ezt a formulát használta. Hillary Clinton az előző év novemberében majdnem szó szerint ugyanezzel a megfogalmazással élt, akkor azonban ez különösebb visszhangot nem keltett. Nem is szólvá arról, hogy – mint láttuk – az adminisztrációhoz közel álló szakértők, így Brzezinski többször is ebből a javaslatból indult ki. Az 1967-es vonalak mint rendezési kiindulópont már felbukkant Rogers korábbi amerikai külügyminiszter 1969. decemberi béke-tervében, igaz, ez akkor nem a palesztin relációra, hanem Izraelre és a szomszédos arab államokra vonatkozott.

Obama beszédének visszhangja a szakértők körében nagyon vegyes volt. Elliott Abrams, a *Council on Foreign Relations* vezető elemzője az elnöki beszéd pozitív elemei közé sorolta az amerikai demokratikus értékek és Izrael biztonságának hangsúlyozását. Ugyanakkor bírálta az elnököt azon állításáért, hogy az adminisztráció hivatalba lépésének kezdetétől támogatta a térségbeli demokratizálási folyamatot. A kormányzat rezsimekkel, köztük elnyomó rendszerekkel, és nem az itteni tömegek emberi jogainak érvényesítésével foglalkozott. A 2009. júniusi iráni, majd a tunéziai, egyiptomi eseményekre történő reagálás óvatossá és lassú volt. Kétségeit fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy a palesztin kérdésben tett javaslataival valamit is lehet kezdeni. Sadi Hamid, a *Brookings Doha Center* kutatási igazgatója hiányolta annak tisztázását, hogy a hosszú időn át autokratikus rendszereket támogató Egyesült Államokat mennyiben terheli felelősség a közel-keleti elégedetlenségi hullámmért.

Teljesen más oldalról próbálta a beszédet értékelni Jonathan Rynhold, a tel-avivi *Begin-Sadat Center for Strategic Studies* elemzője. Írásában felhívja a figyelmet arra, hogy miközben a beszéddel kapcsolatos vita főképp az „1967-es határookra” fókuszál, az elnöki értékelés nagy része az „arab tavasszal” foglal-

kozott. Rynhold ennek kapcsán egy új közel-keleti amerikai doktrína, az Obama-doktrína megszületéséről beszél. Ennek az arab–izraeli konfliktust érintő kihatásai azok, amelyek Izraelben leginkább aggodalmat keltenek, s nem a beszéd területi vonatkozásai. Obama elsősorban a közvéleményre, s nem az államokra koncentrált. Az adminisztráció a tüntetők oldalára állt azzal, hogy a status quo nem tartható. A demokrácia előmozdítására irányuló politika Obama esetében más, mint elődje esetében. Bush a hatalmi egyensúlyt – akár megelőző katonai csapás alkalmazásával – a szabadság javára akarta megváltoztatni, ezzel szemben az Obama-doktrína defenzív jellegű. Szerinte az elnök helyesen mutat rá, hogy az instabilitás és Amerika-ellenesség okai a „muszlim-arab Közel-Kelet” rendszereinek működésében rejlenek. Ugyanakkor túlságosan is optimistán, a liberális demokrácia elkerülhetetlen győzelmébe vetett hiten keresztül viszonyul a térségbeli realitásokhoz, ami veszélyes lehet. A demokráciába való átmenet egyik legfőbb feltétele, a liberális tradíció ezekben az országokban nincs jelen. A fennálló status quo legnépszerűbb alternatíváját az „iszlámizmus” jelenti. Stratégiai szempontból nem az a fontos, hogy kik tüntetnek, hanem az, hogy politikailag kik profitálnak az eseményekből. Ezek nagy valószínűséggel a liberális értékek ellenfelei lesznek. Üdvözölni lehet, hogy a ciszjordániai izraeli visszavonulást a beszéd a palesztinok biztonságát garantáló lépéseitől tette függővé, azonban ehhez nem társította a regionális feltételrendszert, ennek negligálása Izrael számára komoly kockázati tényezőt jelent. Vagyis szerinte belátható ideig nem lehet az autonóm területről számottevő izraeli visszavonulásra számítani.

Rynhold jól érzékelte, hogy az Obama-beszéd legfontosabb stratégiai elemét az „arab tavasszal” foglalkozó rész képezi, számos megállapítása elgondolkodtató.

Igazuk van azoknak az értékeléseknek, amelyek a beszédből hiányolták az önkritikus elemeket. Politikailag visszaüthet, a térség közvéleményében rossz vért szül, ha az amerikai politikai vezetés úgy tesz, mintha az események előidézésében semmi szerepe nem lett volna.

Az amerikai–izraeli rendezési elképzelések újabb ütközése

Izrael stratégiai pozícióit az „arab tavasz” következményei hátrányosan érintették. Mubárak elnök amerikai asszisztencia mellett történő eltávolítását nem helyeselték. A jeruzsálemi kormánynak a „hideg béke ellenére” szoros biztonsági együttműködése volt Egyiptommal. A mubáraki időszakban Izrael biztos lehetett afelől, hogy az Egyiptommal 1979-ben aláírt békeszerződést a kairói kormányzat maradéktalanul betartja. Ráadásul Mubárak is szemben állt Iránnal és a Teherántól sok szálon függő Hamászszal. Az Irán szoros szövetségesének számító szíriai rendszer szakadék szélére kerülése, illetve bukásának lehetősége Izrael stratégiai helyzetét nagyban javíthatja, ugyanakkor egy szunnita koalíció hatalomra kerülése Szíriában a kockázati tényezők növekedését is eredményezheti. Az adott regionális feltételrendszer közepette Izrael nem volt érdekelt abban, hogy palesztin relációban komolyabb tárgyalások kezdődjenek. Azonban a Fatah és Hamász között májusban létrejött kiegyezés, a *nakba* napi palesztin megmozdulások jelezték, hogy az „arab tavasz” addigi hónapjait jellemző viszonylagos szélcsend itt is véget ért. Ráadásul kezelni kellett a palesztin államiság kérdése ENSZ-fórum elé kerülésének lehetőségéből, az amerikai adminisztrációval való növekvő érdekellentétből fakadó következményeket.

Obama elnök beszéde, különösképp az a kijelentés, hogy a határokat az 1967-es vonalakra kell alapozni, Izraelben nagy megütközést keltett. Netanjahu miniszterelnök Washingtonba történő elutazása előtt úgy nyilatkozott, hogy az 1967-es vonalak nem biztonságosak, ezért szükség van Izraelnek a Jordán völgyében való katonai jelenlétére. Az elnöknek azt a kijelentését, hogy egy jövőendő palesztin államnak Egyiptommal, Jordániával és Izraellel határosnak kell lennie, vagyis összefüggő területtel kell rendelkeznie, Jeruzsálemben szintén biztonsági kockázati tényezőként értékelték. Akárcsak azt a megfogalmazást, amely a korábbi demilitarizált palesztin entitás helyett „nem militarizált” államról beszélt. Az Obama és Netanjahu május 20-án sorra került washingtoni találkozóját követő, jelentős véleményeltéréseket tükröző sajtókonferencián az amerikai elnök közölte, hogy a tárgyalások során megvitatták a térségbeli folyamatokban rejlő lehetőségeket és veszélyeket. Hangsúlyozta, hogy országa számára fontos a térségbeli politikai reform, az alapvető emberi jogok támogatása. Egyetértettek abban, hogy meg kell akadályozni annak bekövetkeztét, hogy Irán nukleáris hatalommá váljon. A palesztin kérdést illetően hangsúlyozta, hogy Amerika fő célja, hogy Izrael mint zsidó állam békében és biztonságban éljen egy összefüggő területen létrejövő, életképes palesztin állammal. A Hamász szerepéről kijelentette, hogy nem tekinthető reális partnernek a rendezési folyamatban. Befejezésül az ellentétet nem titkolva közölte, hogy vannak bizonyos különbségek a „megfelelő formulák” és a „nyelvezet használatában”, de „ez barátok között nem szokatlan”. Az izraeli miniszterelnök nem szólt a térségbeli demokratizálás támogatásáról, hanem a „szokatlan méretű instabilitást”, bizonytalanságot emelte ki. Olyan béke szükségességéről beszélt, mely Izrael létét nem kockáztatja. Hangsúlyosan szólt a palesztin kérdésben meglévő elté-

rő érdekekről. Egyértelművé tette, hogy az „1967-es vonalakra” alapozott rendezést Izrael nem fogadhatja el, s hosszabb távú jelenlétre rendezkedik be a Jordán völgyében. Azt is kijelentette, hogy Izrael nem tárgyalhat olyan palesztin kormányral, melynek az al-Káida „palesztin változata” is részese. Megismételte, hogy a menekültek csakis a létrejövő palesztin államba térhetnek vissza. A diplomáciai etikettel keveset törődve Obamát kioktatta arról, hogy a közel-keleti realitások közepette a békét nem lehet illúziókra építeni. Ezzel tulajdonképpen az elnök beszédéről is ítéletet mondott.

Obama május 22-én felszólalt az Amerikai–Izraeli Közügyek Bizottságának (AIPAC) éves konferenciáján, ahol a három nappal korábban elmondott beszédével kapcsolatos kritikus hangokat megpróbálta leszerelni, a kijelentéseit pontosítani. Többek között hangsúlyozta, hogy a határokról tett kijelentése nem jelenti az 1967. június 4-i, a harmadik arab–izraeli háború kirobbanása előtti állapothoz való visszatérést. A fórum résztvevői előtt másnap Netanjahu mondott beszédet. A térségbeli fejleményekről szólva a miniszterelnök úgy vélte, hogy azok egyértelműen bizonyították: a problémák gyökere nem Izraelben van, hanem az emberek szabadságvágya jut kifejezésre. Szerinte a térség problémáin a valódi értelemben vett, nem pusztán a választásokra redukálódó demokrácia segítené. Május 24-én került sor Netanjahu látogatásának fő eseményére, a Kongresszus két házának együttes ülésén elmondott beszédére. E fórum előtt a politikus harmadszor kapott lehetőséget arra, hogy a nézeteit kifejtse. Beszédét nagy érdeklődés előzte meg, sokan arra számítottak, hogy a miniszterelnök új rendezési javaslatokkal áll elő. Beszédében Netanjahu kifejtette, hogy a közel-keleti átalakulás, a változó szövetségi kapcsolódások közepette Izrael az Egyesült Államok legstabilabb térségbeli szövetségese. A Közel-

Keleten a szabadság és zsarnokság erői között súlyos küzdelem zajlik. Ennek kapcsán élesen támadta az iráni rendszert, és az emberiséget fenyegető legnagyobb veszélynek nevezte, hogy egy militáns iszlámista rendszer nukleáris fegyver birtokába kerül. Hangsúlyozta, hogy érdekelt a palesztinokkal való tartós béke megteremtésében, s emléketetett arra, hogy már két évvel korábban elfogadta a két állam megoldást, ami fájdalmas kompromisszumokkal jár. Szerinte a palesztin államiság eddig azért nem jött létre, mivel a palesztinok nem hajlandók a zsidó államiság elismerésére. A rendezést úgy tudta elképzelni, hogy a nagyobb települések Izrael határain belülre kerüljenek, s a felszámolásra kerülő településekről, a határokról tárgyalásokat kezdjenek. Megerősítette, hogy Izrael nem fog visszatérni az 1967-es vonalakhoz, s ismét kifejtette a menekültkérdéssel, Jeruzsálem hovatarozásával, a Jordán völgyében való hosszabb katonai jelenléttel kapcsolatos korábbi álláspontját. Hangsúlyozta, hogy a palesztin államnak demilitarizálnak kell lennie, óva intette a palesztinokat attól, hogy az államiság kérdésében az ENSZ-hez forduljanak. Megismételte, hogy az „al-Káida palesztin változatának” nevezett Hamással nem hajlandók tárgyalni. Netanjahu beszédét a képviselők lelkes ovációval fogadták, egyes újságírók történelmi jelentőségűnek nevezték. Valójában azonban a miniszterelnök a Kongresszusban új javaslatokkal nem állt elő, beszédének voltak olyan elemei, melyek már a kilencvenes évekből, az első miniszterelnöksége időszakából ismertek voltak.

A palesztin egységománny megszületése

Az „arab tavasz” jelentős hatással volt a palesztin politikára. Mubárak bukása Abbász hátszelét gyengítette, nem is szólva arról,

hogy a térségbeli folyamatok még kevésbé készítették Izraelt arra, hogy a tárgyalások fonalát felvegye. A Hamással való tárgyalások előrehaladását akadályozta, a bizalmi válságot erősítette, hogy januárban az izraeli–palesztin tárgyalásokról az 1999–2010 közötti időszakból közel 1700 belső dokumentum közzététele kezdődött el az *Al-Dzsazírán* és a *The Guardian* című brit lapban. A kompromittáló iratok hatására Szaeb Erakat palesztin főtárgyaló lemondott. A szíriai megmozdulások kiszélesedésével a Hamász damaszkuszi vezetési központja is bizonytalan helyzetbe került, s a korábbinál hajlékonyabb magatartást tanúsított. A közeledés felgyorsulásában jelentős szerepet játszott a posztmubáraki diplomácia, mely a Hamászszal szemben jóval rugalmasabb magatartást tanúsított. Megnyitották a gázai határon lévő rafahi átkelőt, felajánlották a Hamász vezetésének, hogy Damaszkuszról Gázába tegye át a székhelyét, s mérlegelés tárgyává tették, hogy Gázában konzulátust állítsanak fel. A két szerveződés képviselői a háttértárgyalásokon elért áttörés eredményeként 2011. április 27-én parafálták a Fatah és Hamász kiegyezéséről szóló dokumentumot, melyet május 3-án rajtuk kívül 11 palesztin szervezet képviselője írt alá. A 2007 júniusa óta tartó megosztottság végét is jelképező megállapodás megszületését másnap ünnepélyes keretek között jelentette be Kairóban Mahmúd Abbász és Kháled Mesal, a Hamász Politikai Irodájának vezetője.

Az egyezmény előírta, hogy egy éven belül a palesztin autonóm területeken parlamenti és elnökválasztásokat tartanak. E mellett a Palesztin Felszabadítási Szervezet (PFSZ) legfelső testületének, a Palesztin Nemzeti Tanácsnak a képviselőit is újjaválasztják. A választások tisztaságának biztosítására Központi Választási Bizottságot állítanak fel. Elhatározták egy szakértői kormány létrehozását, melynek

kiemelt feladata a választások előkészítése lenne. Az egyezmény egy Magasabb Biztonsági Bizottság felállításáról is rendelkezett. A megállapodás tető alá hozását az tette lehetővé, hogy korábbi alapállásából mindkét fél engedett. Így a Hamász beleegyezett a választások viszonylag rövid időn belül történő megtartásába, valamint abba, hogy a fegyveres szárnyát a Magasabb Biztonsági Bizottság felügyelete alá helyezi, a Fatah pedig elfogadta, hogy a Hamász belépjen a PFSZ-be. Így elvileg a Hamász is részese lehet az Izraellel való tárgyalásoknak, mivel azokat palesztin részről a PFSZ folytatja.

A megállapodás, az egység helyreállítása jóval nagyobb súlyt ad Abbász ama szándékának, hogy a palesztin államiság kérdését szeptemberben az ENSZ Közgyűlése elé vigye. Ez a döntés még nem végleges, a palesztin vezető szerint minden azon múlik, hogy Izrael hajlandó-e az érdemleges tárgyalásokra. A palesztin államiság ügyének nemzetközi támogatottsága nagyban erősödött. A vezető nyugati államok közül Franciaország jelezte, hogy támogatni fogja a független palesztin államról szóló egyoldalú deklarációt, amennyiben a rendezési tárgyalások szeptemberig nem indulnak el. Hasonló lépéseket más nyugati-európai államok is fontolgatnak. ■

Felhasznált irodalom

- Gazdik Gyula: Újabb izraeli–palesztin tárgyalások – de meddig? *SVKI Elemzések* 2010/14. – http://193.224.76.4/download/svki/Elemzesek/2010/SVKI_Elemzesek_2010_14.pdf.
- Gazdik Gyula: Az izraeli–palesztin viszony újabb fejleményei, az Obama-beszéd kihatásai I. *Nemzet és Biztonság*, 2011. 5. szám, 3–13. o.
- Gazdik Gyula: Az oslói folyamat múltja és jelene. *Bolyai Szemle*, Különszám, 2003, 157–171. o.
- Remarks by the President on the Middle East and North Africa, State Department, Washington, DC, May 19, 2011 – <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-middle-east-and-north-africa>.
- Remarks by the President at the AIPAC Policy Conference 2011, May 22, 2011 – <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/22/remarks-president-aipac-policy-conference-2011>.
- US 'would repeat Bin Laden raid', BBC's interview with President Barack Obama – <http://www.bbc.co.uk/news/uk-13473065>
- PM Netanyahu's Speech at the General Assembly of the Jewish Federations of North America in New Orleans, 08/11/2010 – <http://www.pmo.gov.il/PMOEng/Communication/PMSpeaks/speechga081110.htm>
- The Clinton Peace Plan, December 23, 2000 – <http://www.mfa.gov.il/MFA/Foreign%20Relations/Israels%20Foreign%20Relations%20since%201947/1999-2001/226%20%20The%20Clinton%20Peace%20Plan-%2023%20December%202000>.
- Letter From President Bush to Prime Minister Sharon, April 14, 2004 – <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/04/20040414-3.html>.
- Rynhold, Jonathan: The Obama Doctrine for the Middle East and its Consequences. *BESA Center Perspectives Paper* No. 141, May 23, 2011 – <http://www.biu.ac.il/SOC/besa/docs/perspectives141.pdf>.